

OILADAGI BOLALARGA NISBATAN PSIXOLOGIK ZO‘RAVONLIK - IJTIMOIY-PSIXOLOGIK HODISA SIFATIDA.

**Андижон давлат университети
Психология ва педагогика
кафедраси доценти Ё.М.Юсупова**

Annotatsiya. Ushbu maqolada oilada bolalarga nisbatan amalga oshiriladigan psixologik zo‘ravonlikning mazmuni, asosiy ko‘rinishlari va uning ruhiy rivojlanishga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, psixologik zo‘ravonlikning kelib chiqish sabablari hamda oldini olish bo‘yicha samarali choralar taklif etilgan. Maqola ota-onalar, o‘qituvchilar va tarbiya bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar uchun amaliy tavsiyalar berib, bolalarning sog‘lom hissiy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ НАСИЛИЕ В ОТНОШЕНИИ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ – КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ

**Андижанский государственный университет
Кафедра психологии и педагогики
доцент Ё.М. Юсуповой.**

Аннотация. В статье рассматриваются содержание, основные проявления психологического насилия в отношении детей в семье и его влияние на психическое развитие. Предлагаются причины возникновения психологического насилия и эффективные меры его профилактики. Даны практические рекомендации для родителей, педагогов и специалистов, занимающихся воспитанием, направленные на обеспечение здорового эмоционального развития детей.

PSYCHOLOGICAL VIOLENCE AGAINST CHILDREN IN THE FAMILY – AS A SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PHENOMENON

Andijon Davlat University
Psychology and Pedagogy Department
of Associate Professor E.M. Yusupova.

Abstract. This article examines the nature and main manifestations of psychological abuse against children in the family and its impact on mental development. It also explores the causes of psychological abuse and effective measures for its prevention. Practical recommendations are provided for parents, teachers, and other professionals involved in child development, aimed at ensuring the healthy emotional development of children.

Psixologik zo'ravonlik – bu bolaga nisbatan ruhiy bosim o'tkazish, uni kamsitish, qo'rqitish, tahdid qilish, sevgidan mahrum qilish, e'tiborsiz qoldirish kabi harakatlar bo'lib, ular bolaning hissiy rivojlanishiga jiddiy zarar yetkazadi. Bu zo'ravonlik turi jismoniy jarohat qoldirmasligi mumkin, ammo oqibatlari uzoq davom etadi. Har bir inson va bola uchun eng xavfsiz joy uning o'z uyi, ota-ona mehri va g'amxo'rliigi bilan o'ralganligiga ishonishga odatlangan. Kichkina odamni tashqi dunyo dahshatlaridan uning uyining devorlari va ona va otasining mehridan ko'ra yaxshiroq nima himoya qilishi mumkin? Shuning uchun biz har doim bu statistikadan hayratda qolamiz: har yili 50 000 dan ortiq bolalar zo'ravonlikdan qochib, uydan qochib ketishadi. Va bu har doim ham ota-onalardan biri alkogol yoki giyohvandlikdan aziyat chekadigan yoki qandaydir ruhiy kasallikka chalingan nosog'lom oilalarning farzandlari emas. Bir qarashda nafaqat mutlaqo normal, balki amalda ideal ko'rinadigan, muvaffaqiyati va tashqi farovonligiga chin dildan hasad qilishimiz mumkin bo'lgan oilalarda chindan ham dahshatli narsalar ko'pincha sodir bo'ladi. Va ba'zilar jimgina azob chekishadi. Ba'zilar qochib, abadiy yo'qolib ketishadi... Ba'zilar bu dahshatli tushdan boshqa yo'lni ko'rmasdan o'z joniga qasd qilishadi. Sizni oiladagi bolalarga nisbatan zo'ravonlik haqida muhokama qilishga taklif qilamiz. Biz oiladagi eng yaqin odamlar tomonidan sodir etilgan zo'ravonlik haqida gapiramiz, bu har kuni sodir bo'ladi va kamdan-kam hollarda ommaga oshkor qilinadi. Biz bolaga nisbatan psixologik

zo'ravonlik haqida batafsilroq gaplashmoqchimiz. Psixologik zo'ravonlik - bu bolani doimiy yoki takroriy og'zaki zo'ravonlik, ota-onalarning tahdidlari, ularning insoniy qadr-qimmatini kamsitish, aybdor bo'lmagan narsalarda ayblash, bolaga nisbatan yoqtirmaslik va adovatni namoyish qilish, doimiy yolg'on gapirish, bu bolaning kattalarga bo'lgan ishonchini yo'qotishiga olib keladi, shuningdek, bolaga yoshiga mos kelmaydigan talablar qo'yiladi. Bola uchun psixologik zo'ravonlikning oqibatlari chindan ham dahshatli bo'lib, uning butun hayotiga uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi va faqat bir nechtasi ularni qisman yengib o'tishga qodir. Ko'pincha psixologik zo'ravonlik ota-onalarning o'zlari bardosh bera olmaydigan og'ir stressni boshdan kechiradigan oilalarda sodir bo'ladi. Bu nafaqat alkogol yoki giyohvandlikka qaramlik, balki bolaning yoki oila a'zosining jiddiy kasalligi, moliyaviy muammolar yoki ijtimoiy izolyatsiya, oila oila va do'stlarning qo'llab-quvvatlashidan mahrum bo'lganda yoki shunchaki bolaning rivojlanishi va tarbiyasi haqida bilimlarning yetishmasligi bo'lishi mumkin, bu esa ota-onalarning farzandlariga haddan tashqari yuqori talablar qo'yishiga olib keladi. Va ba'zi kattalar shunchaki qo'rqitish va xo'rlash bolani nazorat qilish va uyda tartibni saqlashning eng yaxshi usuli deb hisoblashadi. Va, albatta, bu qanchalik achinarli bo'lmasin, o'zlari bolaligida oilaviy zo'ravonlikka duchor bo'lgan va bu muloqot stereotipiga ko'nikib qolgan kattalar ham bor; ular shunchaki boshqa yo'lni bilishmaydi.

Psixologik zo'ravonlik shakllari

1) Rad etish. Kattalar farzandining qadrini anglamaydilar va uni har tomonlama aniq ko'rsatmaydilar, uni doimo itarib yuboradilar, haqorat qiladilar, ular bilan gaplashmaydilar, quchoqlamaydilar yoki o'pmaydilar va barcha muammolari uchun ularni ayblaydilar. Misol: ota ish topishdagi muammolari bolaning aybi deb hisoblaydi, chunki u bola tug'ilgan yili ishsiz edi va o'shandan beri oilaning moliyaviy ahvoli yanada yomonlashdi. Natijada, bola ota tomonidan ham, buvisi tomonidan ham rad etiladi, buvisi tomonidan esa buvisi tomonidan rad etiladi, buvisi esa o'z navbatida bolaning ota-onasi bilan yashashi kerakligiga ishonadi.

2) E'tiborsiz qoldirish Kattalar bolaga qiziqish bildirmaydilar, ularga nisbatan his-tuyg'ularini ifoda eta olmaydilar yoki xohlamaydilar va ko'pincha ularga umuman e'tibor bermaydilar. Bola ota-onasining hissiy borligini his qilmaydi. Ko'pincha, psixologik zo'ravonlikning bu shakli o'zining hissiy ehtiyojlari qondirilmagan va bolaning hissiy ehtiyojlariga yetarlicha javob bera olmaydigan kattalar tomonidan kuzatiladi. Natijada, bola muvaffaqiyatli hissiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanish uchun yetarli darajada o'zaro ta'sir va rag'batlantirilmaydi.

3) Izolyatsiya. Bu shakl ko'pincha oilaviy zo'ravonlikning boshqa turlari bilan bog'liq. Bola shkafga yoki xonaga qamab qo'yiladi (bolaning erkinligini jismoniy cheklaydi), bo'sh kvartirada yolg'iz qoldiriladi yoki shunchaki tengdoshlari bilan muloqot qilishga yoki ular bilan o'ynashga ruxsat berilmaydi. Masalan, ularga do'stlarini taklif qilish yoki hatto ular bilan telefonda gaplashishga ruxsat berilmaydi va sayr qilishga chiqishga ruxsat berilmaydi. Bola doimiy ravishda bir xonada bo'lib, rivojlanishni rag'batlantiruvchi yangi tajribalardan mahrum. Natijada, bola ijtimoiy muloqotni boshdan kechirish imkoniyatiga ega bo'lmaydi, chunki ularga nafaqat do'stlashish taqiqlanadi, balki tengdoshlari bilan muloqot qilish ham har tomonlama to'sqinlik qilinadi.

4) Terrorizm. Bola har qanday his-tuyg'ularini namoyon qilgani uchun masxara qilinadi va ulardan yoshiga mos kelmaydigan yoki ular tushunmaydigan talablar qo'yiladi. Bola doimiy ravishda qo'rqitiladi, tashlab ketilish yoki, masalan, kaltaklash bilan qo'rqitiladi va qo'rqitish orqali biror narsa qilishga majburlanadi. Bola doimiy ravishda boshqa oila a'zolariga nisbatan shafqatsiz munosabat va zo'ravonlikka guvoh bo'ladi. Misol: o'gay ota bolani uning oldida onasini muntazam ravishda kaltaklaydi, agar u ko'rganlarini birovga aytsa, unga ham shunday qilish bilan qo'rqitadi.

5) Befarqlik. Ota-onalar farzandining spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni iste'mol qilishiga befarq bo'lishadi, farzandiga pornografik materiallarni ko'rishga ruxsat berishadi, farzandiga zo'ravonlik sahnalarini ko'rishga ruxsat berishadi va farzandining boshqa odamlar va hayvonlarga nisbatan shafqatsizligiga javob berishmaydi.

6) Ekspluatatsiya. Ota-onalar farzandidan pul topish yoki o'z ehtiyojlarini qondirish uchun foydalanadilar, masalan, ularni uy ishlari uchun mas'ul qilib qo'yish orqali.

7) Kamsitish. Bolaning shaxsiyati va o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradigan xatti-harakatlar, masalan, qo'pollik, so'kinish, ayblovlar, ta'na qilish, masxara qilish va bolani omma oldida xo'rlash.

Psixologik zo'ravonlikning oqibatlari

1) Bolaning hissiy rivojlanishining kechikishi natijasida hissiy muammolar.

Bola boshqalarning his-tuyg'ularini tushuna olmaydi va o'z his-tuyg'ularini ifoda etishda qiynaladi.

2) O'ziga past baho. Bola o'zini ahmoq, xunuk, qobiliyatsiz va faqat yomon munosabatga loyiq ekanligiga ishonib ulg'ayadi.

Kattalar sifatida bunday odam kimdir uning fikrini va boshqalarni hisobga olayotganini ko'rganda chin dildan hayratda qoladi.

3) Munosabatlar o'rnatishdagi muammolar. Bunga nafaqat zaif hissiy rivojlanish, balki boshqalarga to'liq ishonchsizlik ham yordam beradi. Bola hamma narsada faqat haqiqatni ko'radi, hamma uni masxara qilishini, uni masxara qilishini va hokazolarni kutadi va o'ziga qaratilgan tajovuzni kutadi. Bularning barchasi ularning odamlar bilan munosabatlarni o'rnatish qobiliyatiga xalaqit beradi.

Oilada psixologik zo'ravonlikka duchor bo'lgan bolalar ko'pincha depressiya, uyqu va ishtaha buzilishi, asossiz qo'rquv va fobiyalardan aziyat chekishadi, shuningdek, somatik kasalliklarning ko'payishini boshdan kechirishlari mumkin. Ular antisosial, buzg'unchi yoki hatto o'zini o'zi yo'q qiluvchi xatti-harakatlar, xavotirning kuchayishi, motivatsiyasiz tajovuzkorlik, odamlarga to'liq ishonchsizlik, o'ziga past baho berish va haddan tashqari passivlikni namoyon qilishi mumkin. Bolalar hissiy beqarorlik, haddan tashqari uyatchanlik va o'ziga ishonchsizlik tufayli biron bir sohada muvaffaqiyatga erisha olmaslikdan aziyat chekishadi. Ular o'z joniga qasd qilish

fikrlarini boshdan kechirishlari mumkin. Bu bolalar, shuningdek, barmoqlarini va lablarini so'rish yoki tishlash kabi odatlardan aziyat chekishlari, doimiy ravishda e'tiborga haddan tashqari ehtiyoj sezishlari va ularning xatti-harakatlari ularning yoshi va rivojlanish darajasiga mos kelmasligi mumkin.

Xar bir farzand o'z oilasida yashaydilar va bu xoxish istag ularning ruxiyatida muxim ro'l o'ynaydi. Ko'pgina zamonaviy ota-onalar o'zlari turli xil (va ba'zilari hatto birdaniga!) psixologik zo'ravonlik shakllarini boshdan kechirishganlar. Bunday munosabatlarni farzandlarga ta'sir qilmaslik uchun nima qilishim kerak?

1) Birinchidan, hayotimdagi stressni kamaytirishim kerak. Agar Men juda yomon davrni boshdan kechirayotgan bo'lsam ham, bu hech kimning aybi emas, ayniqsa bolaning aybi emas. Hech qanday holatda ham g'azabimni ularga tashlamasligim kerak. Agar men o'zim bardosh bera olmasam, stressning sababini topishga va undan xalos bo'lishga yordam beradigan professional yordam so'rashim mumkin.

2) Bola o'zini sevilganini bilishi kerak. Ular bunga 100% amin bo'lishlari kerak, hatto noto'g'ri ish qilgan yoki juda, juda noto'g'ri ish qilgan bo'lsa ham. Shuning uchun, ularga iloji boricha tez-tez ularni sevishingizni ayting va har bir farzandingizga iloji boricha ko'proq vaqt ajrating. Ularning tayanchi bo'ling.

3) Uy bola uchun eng xavfsiz va eng ishonchli joy bo'lishi kerak. Ular oila doirasida o'zlarini himoyalangan his qilishlari kerak! Shu bilan birga, ularga uydin tashqarida o'ziga ishonchni his qilishni o'rgatish kerak.

4) Hech qachon farzandingizni boshqa bolalar bilan yoki ularning qobiliyatlarini boshqa bolalarning qobiliyatlari bilan taqqoslamang, ayniqsa ular o'z muhitidagi kimdirdan yomonroq bo'lsa. Shunchaki ularni qila oladigan ishlari uchun maqtang, hatto bu mukammallikdan uzoq bo'lsa ham. Ularning qobiliyatlari va iste'dodlarini maqtang (va ular hammada bor!) va ularning kuchli tomonlarini ta'kidlang. Bu ularga o'ziga ishonch bag'ishlaydi va to'g'ri yo'nalishda rivojlanishiga yordam beradi.

5) Farzandingizga juda talabchan bo'lmang. Hech kim hamma narsani mutlaqo qila olmaydi. Avvalo, buni o'zingiz tushunishingiz kerak. Hayotda har bir inson

qiyinchiliklarga duch keladi va farzandingizga ular bilan kurashishni va ularni keyingi rivojlanish uchun turtki sifatida ko'rishni o'rgatish muhimdir.

6) Bola o'z muammolarini mustaqil ravishda hal qila olishi kerakligiga hamma qo'shiladi. Lekin bu ota-onalar kerak bo'lganda ularga yordam bermasligi kerak degani emas. Ular har doim yonida bo'lishlari va so'zda ham, amalda ham yordam berishga tayyor bo'lishlari kerak.

7) Va eng muhimi, bola ham kattalar kabi inson ekanligini doimo yodda tutish muhimdir; ular e'tiborga, hurmatga va ijobiy munosabatga loyiqdirlar. Doim ularning fikrlariga qiziqing va ularni inobatga oling. Farzandingizning his-tuyg'ulari va fikrlarini hurmat qiling! Har bir inson o'ziga ishonishi, o'zini kerakli va sevilgan his qilishi kerak va bu birinchi navbatda farzandingizga tegishli bo'lishi kerak!

Oiladagi bolalarga nisbatan psixologik zo'ravonlik — bu bolaning shaxsiy rivojlanishi va psixik barqarorligiga zarar yetkazadigan jiddiy ijtimoiy-psixologik hodisadir. Mazkur zo'ravonlik shaklining o'z vaqtida aniqlanishi, uning oldini olish choralari ko'rish va oilaviy tarbiyani sog'lom asosda tashkil etish jamiyatning barqarorlik va farovonligiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati (ilmiy-uslubda)

1. **Karimova, V.M.** Oila psixologiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2019. — **B. 55–78.**
2. **G'oziev, E.** Bola psixologiyasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. — **B. 112–140.**
3. **Avliyoqulov, N.X., Jabborov, R.X.** Pedagogik psixologiya asoslari. — Toshkent: Fan, 2017. — **B. 201–230.**
4. **Raxmonov, O.** Oilaviy munosabatlar psixologiyasi. — Toshkent: Tasvir, 2022. — **B. 89–110.**
5. **Зеньковский, В.В.** Психология детства. — Москва: Академия, 2018. — **С. 145–170.**
6. **Коломинский, Я.Л.** Психология общения детей и подростков. — Минск: Аверсэв, 2016. — **С. 233–260.**

7. **Glaser, D.** Psychological maltreatment of children: A conceptual and definitional overview. — *Child Abuse & Neglect*, 2002. — **pp. 697–700.**

8. **Hart, S. N., Brassard, M. R.** Psychological maltreatment: — *American Psychologist*, 1987. — **pp. 163–170.**